

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ÖZBEKİSTAN KADINLARININ
KAHRAMANLIKLARI**

Usmonova Husnida Xudoberdi kızı

Farg'ona davlat universiteti 2. sınıf öğrencisi

husnidausmonova36@gmail.com

+998953461133

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 11.05.2026

Revised: 12.05.2026

Accepted: 13.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

*İkinci Dünya Savaşı,
Özbekistan kadınları,
cephe gerisi,
kahramanlık, toplumsal
cinsiyet araştırmaları,
tarihî hafıza, emek
seferberliği, askerî tıp,
kadınların faaliyeti,
tarihî-hukukî analiz.*

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Özbekistan kadınları cephede ve cephe gerisinde büyük cesaret, metanet ve fedakârlık örnekleri göstermiştir. Bu makalede savaş döneminde Özbek kadınlarının sosyal, ekonomik ve askerî alanlardaki faaliyetleri tarihî-hukukî ve sosyal analiz temelinde incelenmektedir. Özellikle kadınların sanayi kuruluşları, tarım, tıp, eğitim ve savunma sistemindeki katılımı ile cepheye sağlanan maddi ve manevi destek konuları ele alınmaktadır. Araştırma sürecinde arşiv belgeleri, tarihî kaynaklar ve savaş katılımcıları hakkında yazılmış bilimsel eserler analiz edilmiştir. Makalede Özbekistan kadınlarının savaş yıllarındaki kahramanlığı yalnızca zafere yapılan önemli bir katkı olarak değil, aynı zamanda toplumda kadınların statüsünün yükselmesine hizmet eden tarihî bir etken olarak değerlendirilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı, insanlık tarihindeki en trajik ve en karmaşık siyasî-askerî süreçlerden biri olup, milyonlarca insanın kaderi üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu savaş yalnızca devletlerin ekonomik ve askerî gücünü değil, aynı zamanda toplumların manevi kuvvetini, metanetini ve toplumsal dayanışmasını da sınamıştır. Sovyetler Birliği bünyesindeki cumhuriyetlerden biri olan Özbekistan da savaşın bütün ağır sonuçlarını yaşamıştır. Özellikle

Özbekistan kadınları savaş yıllarında cephede ve cephe gerisinde gösterdikleri fedakârlıklarla tarih sayfalarında ayrı bir yer edinmiştir. Onların emeği, cesareti ve sabrı yalnızca faşizm üzerinde kazanılan zafere değil, savaş sonrası toplumun gelişimine de güçlü bir etki göstermiştir. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı yıllarında Özbekistan kadınlarının faaliyetlerini tarihî, sosyal ve toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemek günümüzde de önemli bilimsel meselelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Savaşın ilk günlerinden itibaren Özbekistan'da geniş çaplı seferberlik çalışmaları başlatılmıştır. Milyonlarca erkeğin cepheye gönderilmesi sonucunda ekonominin temel yükü kadınların, yaşlıların ve gençlerin omuzlarına yüklenmiştir. 1941 yılında Özbekistan SSC'nin nüfusu yaklaşık 6,5 milyon kişiden oluşmakta olup, bunların 1 milyon 433 bini savaşa seferber edilmiştir. Sonuç olarak cumhuriyetin emek kaynaklarının yapısı keskin biçimde değişmiştir [1.48]. Özellikle sanayi, tarım, ulaşım, sağlık ve eğitim sistemlerinde kadın emeğinin oranı görülmemiş düzeyde artmıştır. 1940 yılında sanayi işletmelerinde kadınların oranı yüzde 34 iken, 1942 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 63,5'e ulaşmıştır. Bu durum, savaş şartlarında ekonomik sistemin ayakta kalmasında kadınların belirleyici bir güç hâline geldiğini göstermektedir [2.258].

Savaş dönemi, Özbekistan toplumunda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin keskin biçimde değişmesiyle de karakterize edilmektedir. Geleneksel doğu toplumunda kadınlar daha çok ailevi ve ev içi görevleri yerine getiren bir kesim olarak görülürken, savaş yılları onları ağır sanayi, askerî hizmet ve devlet yönetimi gibi "erkek işi" kabul edilen alanlara taşımıştır. Bu süreç, Sovyet ideolojisindeki toplumsal cinsiyet eşitliği fikirlerinin pratik hayattaki sınaması olmuştur. Kadınlar metal eritme, torna tezgâhlarında çalışma, maden ocaklarında emek verme, traktör ve biçerdöver kullanma gibi karmaşık meslekleri kısa sürede öğrenmişlerdir. Bu durum yalnızca ekonomik zorunluluğun sonucu değil, aynı zamanda kadınların toplumsal bilincindeki değişimlerin de göstergesi olmuştur.

Savaş yıllarında Özbekistan'a çok sayıda sanayi kuruluşu tahliye edilmiştir. Moskova, Leningrad, Kiev ve diğer bölgelerden taşınan fabrika ve işletmeler kısa sürede faaliyete geçirilmiştir. Bu işletmelerde ağırlıklı olarak kadınlar çalışmıştır. Yaklaşık 300 sanayi kuruluşu askerî ürün üretimine uyarlanmıştır. Silah, askerî kıyafet, gıda ürünleri ve teknik ekipman üretiminde kadınlar temel iş gücü hâline gelmiştir. Yalnızca Taşkent şehrinde yaklaşık 20 bin kadın sanayi ve inşaat sektörlerinde çalışırken, yaklaşık 1700 kadın kömür madenlerinde faaliyet göstermiştir. Bu durum savaş yıllarında kadınların ekonomik bağımsızlığının ve toplumsal statüsünün yükselmesine hizmet etmiştir [3.92].

Tarım sektöründe de kadınların emeği son derece büyük olmuştur. Cephenin gıda ile sağlanması stratejik bir görev olarak değerlendirildiğinden pamuk, tahıl, et ve süt ürünlerinin üretiminin artırılması zorunlu hâle gelmiştir. Erkeklerin büyük kısmının savaşa gitmesi nedeniyle kolhoz ve sovhozlarda kadınlar temel üretici güç hâline gelmiştir. 1 Ocak 1944 tarihi itibarıyla Özbekistan’da çalışabilir durumdaki kadın kolhoz üyelerinin sayısı 671,3 bine ulaşmıştır. Bu rakam, cumhuriyetin Sovyetler Birliği’ndeki en büyük tarım bölgelerinden biri hâline geldiğini göstermektedir. Birçok kadın brigadir, traktör sürücüsü ve çiftçi olarak faaliyet göstermiş ve rekor düzeyde ürün elde etmeyi başarmıştır. Bazı bölgelerde kadınların günde 14–16 saat çalıştıkları tarihî kaynaklarda belirtilmektedir. Bu durum savaş dönemindeki emek seferberliğinin ne derece ağır olduğunu göstermektedir [4.442].

Cephe gerisindeki fedakâr emeğin yanı sıra Özbek kadınları doğrudan askerî faaliyetlere de katılmıştır. Arşiv belgelerine göre Özbekistan’dan 4555 kadın savaşa iştirak etmiştir. Bunlar arasında keskin nişancılar, keşif görevlileri, haberleşme personeli, pilotlar, uçaksavar görevlileri ve askerî doktorlar bulunmaktaydı. Bu kadınlar savaş meydanlarında erkeklerle omuz omuza faşizme karşı mücadeleye etmişlerdir. Özellikle Zebo G’aniyeva’nın cesareti dikkat çekicidir. Moskova savunma savaşlarında keskin nişancı ve keşif görevlisi olarak yer almış, 129 düşman askerini etkisiz hâle getirmiştir [8.]. Zebo G’aniyeva yalnızca askerî yeteneğiyle değil, aynı zamanda ruhsal metaneti, kararlılığı ve vatanseverliğiyle de diğer savaşçılara örnek olmuştur. Savaş meydanlarında en tehlikeli görevleri yerine getirerek istihbarat bilgilerinin elde edilmesinde büyük hizmet göstermiştir. Özellikle Moskova için yapılan ağır çatışmalardaki katılımı Sovyet birliklerinin savunma kapasitesinin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Zebo G’aniyeva’nın faaliyetleri savaş yıllarında Doğulu kadınların da yüksek askerî hazırlığa sahip olduğunu kanıtlamıştır.

Bunun yanında Özbek kadınları arasında askerî tıp alanında hizmet edenlerin kahramanlıkları da büyük takdire değerlidir. Cephe gerisindeki hastanelerde ve savaş alanlarında görev yapan hemşireler ile doktorlar binlerce askerin hayatını kurtarmayı başarmıştır. Özellikle Anvara Muharramova, Muqaddam Ashrapova, Sobira Majidova gibi kadın doktorlar en zor şartlarda bile meslekî görevlerine sadık kalmışlardır. Bombardımanlar altında yaralıları savaş alanından çıkarma, karmaşık ameliyatları gerçekleştirme ve cephede sağlık hizmetlerini organize etme konusunda büyük fedakârlık göstermişlerdir. Tarihî kaynaklarda belirtildiğine göre birçok kadın doktor günlerce uykusuz şekilde ameliyat masasında çalışmak zorunda kalmıştır. Bu durum savaşın ne kadar korkunç ve karmaşık olduğunu açıkça göstermektedir.

Savaş döneminde kadınların askerî hizmetteki katılımı yalnızca tıp veya yardımcı alanlarla sınırlı kalmamıştır. Birçok Özbek kızı haberleşme sisteminde görev yaparak cephedeki askerî birlikler arasındaki önemli bilgi alışverişini sağlamıştır. Haberleşme görevlileri savaşın en tehlikeli noktalarında çalışarak kopan telefon hatlarını onarmış, gizli mesajları ulaştırmış ve komutanlık emirlerini zamanında cepheye iletmışlerdir. Özellikle bombardıman sırasında iletişim araçlarının korunması ve kesintisiz çalışmasının sağlanması cephe başarısının önemli unsurlarından biri olmuştur.

Bunun dışında Özbekistan kadınları savaş yıllarında cephe gerisinde de gerçek kahramanlık örnekleri göstermişlerdir. Cumhuriyette binlerce kadın gece gündüz çalışarak cephe için silah, kıyafet ve gıda ürünleri hazırlamıştır. “Her şey cephe için, her şey zafer için!” sloganı altında gerçekleştirilen bu emek seferberliği savaşın ekonomik temellerinin güçlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle pamuk üretimi ve gıda tedariki konularında kadınların katkısı eşsiz olmuştur. Özbekistan savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin temel pamuk merkezlerinden biri olarak stratejik önem taşımış, pamuk hammaddesi askerî sanayi için gerekli ürünlerin üretiminde önemli kaynak olmuştur.

Savaş yıllarında kadın emeği yalnızca ekonomik değil, manevi açıdan da büyük önem taşımıştır. Kadınlar cepheye mektuplar yazarak askerleri motive etmiş, yaralılarla ilgilenmiş ve yetim çocukların bakımını üstlenmişlerdir. Özellikle tahliye edilen çocukları bağrına basan Özbek kadınlarının merhameti ve şefkati uluslararası düzeyde de takdir edilmiştir. Bu durum Özbek halkının hoşgörü ve insanseverlik geleneklerinin savaşın en ağır dönemlerinde dahi korunduğunu göstermektedir.

Tarihî açıdan bakıldığında savaş yıllarında kadınların böylesine geniş çaplı faaliyetleri Özbekistan toplumunda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişmesine de neden olmuştur. Daha önce çoğunlukla ev işleriyle uğraşan kadınlar artık üretim, yönetim ve askerî sistemlerde de kendi imkânlarını ortaya koymuşlardır. Bu durum savaş sonrasında kadınların eğitim alması, meslek edinmesi ve devlet yönetimine katılımının güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Özbek kadınlarının faaliyetleri yalnızca askerî tarih açısından değil, toplumsal cinsiyet araştırmaları açısından da önemli bilimsel değer taşımaktadır.

Özbekistan kadınlarının savaş dönemindeki cesareti ve metaneti günümüzde de millî hafızanın önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Onların kahramanlığına dair bilgiler tarihî kaynaklarda, edebî eserlerde, hatıra kitaplarında ve bilimsel araştırmalarda geniş şekilde ele alınmaktadır. Bu durum genç neslin vatanseverlik, cesaret ve fedakârlık ruhuyla yetiştirilmesinde önemli bir unsur olarak hizmet etmektedir. Özellikle Zebo G'aniyeva gibi

kahraman kadınların hayatı ve faaliyetleri Özbek kadınlarının tarihteki yerini yüksek düzeyde temsil eden parlak simgelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Askerî tıp sisteminde de Özbekistan kadınları büyük cesaret göstermiştir. Cephe gerisindeki hastanelerde ve savaş alanlarında binlerce yaralı asker Özbek kadınlarının çabalarıyla yeniden hayata döndürülmüştür. Rahima Alimova gibi doktor ve hemşireler cephenin en tehlikeli bölgelerinde görev yapmışlardır. Anvara Muharramova'nın birkaç kez yaralanmasına rağmen yeniden ameliyat masasına dönmesi, kadınların meslekî görev ve insanlığa olan bağlılığını göstermektedir. Sağlık personeli yalnızca savaşçıların fiziksel sağlığını iyileştirmekle kalmamış, onların ruhsal durumlarını desteklemede de önemli rol oynamıştır [6.162].

Savaş yıllarında Özbekistan kadınları arasında güçlü bir vatanseverlik hareketi oluşmuştur. Taşkent, Semerkant, Buhara, Fergana ve Andican gibi şehirlerde kitlesel mitingler düzenlenmiş, bu toplantılarda "Her şey cephe için, her şey zafer için!" sloganı altında konuşmalar yapılmıştır. Yalnızca Fergana vilayetinde savaşın ilk haftasında 1735 başvuru yapılmış olup, bunların 423'ü kadınlara aittir. Bu durum kadınların savaşı yalnızca bir zorunluluk değil, vatana karşı kutsal bir görev olarak gördüklerini göstermektedir. Ayrıca sağlık birlikleri kurulmuş ve yüzlerce kız kısa süreli tıbbî ve askerî eğitim kurslarında yetiştirilmiştir [7.].

Kadınlar tarafından savunma fonuna yapılan maddi yardımlar da savaş yıllarındaki toplumsal dayanışmanın parlak örneklerinden biri olmuştur. Kadınlar milyonlarca ruble para, değerli eşyalar, altın takılar, sıcak kıyafetler ve gıda ürünlerini cephe ihtiyaçları için bağışlamışlardır. Birçok Özbek kadını yetim çocukları himayesine almış, tahliye edilen ailelere barınak sağlamıştır. Özellikle Taşkent şehrinin savaş döneminde "ekmek şehri" olarak binlerce yetim çocuğu kabul etmesi insanseverlik ve merhametin yüksek bir örneği olmuştur [5.160.]. Bu süreçlerde kadınların girişimciliği ve şefkati toplumun manevi istikrarının sağlanmasında önemli rol oynamıştır.

Tarihî-hukukî açıdan değerlendirildiğinde, savaş yıllarında kadın emeğinin seferber edilmesi Sovyet devletinin merkezi yönetim sistemiyle bağlantılıydı. Çalışma yükümlülüğü, seferberlik politikası ve savunma yasaları temelinde kadınlar üretim ve hizmet sistemlerine geniş ölçüde dâhil edilmiştir. Ancak bu süreç yalnızca devlet politikalarının sonucu değil, aynı zamanda kadınların kendi toplumsal sorumluluklarını derin biçimde kavrayarak aktif bir tutum sergilemeleriyle de bağlantılıydı. Savaş yılları kadınların siyasî ve hukukî bilinçlerini de şekillendirmiştir. Çünkü kadınlar ekonomik ve askerî sistemlerde aktif rol alarak kendi imkânlarını pratikte göstermişlerdir.

Bununla birlikte savaş kadınların hayatına büyük ruhsal ve fiziksel zararlar da vermiştir. Ağır çalışma şartları, gıda yetersizliği, yakınlarını kaybetme ve sürekli kaygı kadınların psikolojisini olumsuz etkilemiştir. Birçok kadın aynı anda hem üretimde çalışmak, hem ailesini geçindirmek hem de çocuk yetiştirmek zorunda kalmıştır. Bu yönüyle savaş dönemi kadınların yalnızca kahramanlığını değil, aynı zamanda trajedisini de yansıtmaktadır. Bu mesele günümüz toplumsal cinsiyet araştırmalarında ayrıca incelenmektedir; çünkü savaşın sosyal sonuçları özellikle kadınların yaşamında derin izler bırakmıştır.

Savaş sonrasında kadınların toplumsal statüsü belirgin şekilde değişmiştir. Kadınlar yükseköğretim, bilim, tıp, kültür ve devlet yönetimi alanlarında aktif biçimde yer almaya başlamışlardır. Savaş dönemindeki deneyim kadınların toplum gelişimindeki rolünün yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Sonuç olarak Özbekistan'da kadınların eğitim ve meslek edinme süreçlerine katılımı hızlanmıştır. Bu durum sonraki dönemlerde kadınların siyasî ve ekonomik hayattaki katılımını güçlendirmiştir.

Tarihî kaynaklar, arşiv belgeleri ve hatıra eserleri Özbekistan kadınlarının İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki kahramanlığının halkın millî hafızasında önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Onların fedakâr emeği ve savaş hizmetleri günümüz nesli için vatanseverlik, metanet ve insanseverlik okulu olmaya devam etmektedir. Aynı zamanda savaş yıllarındaki kadın faaliyetlerini incelemek günümüz toplumsal cinsiyet politikalarını, tarihî hafızayı ve sosyal adalet meselelerini daha derin anlamaya imkân vermektedir.

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Özbekistan kadınlarının gösterdiği cesaret ve fedakârlık yalnızca faşizm üzerinde kazanılan zafere büyük katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumun gelişimi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve millî kimliğin şekillenmesinde de önemli tarihî bir unsur olmuştur. Onların emeği ve kahramanlığı günümüzde de bilimsel araştırmalar için önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir. Özbekistan kadınlarının savaş yıllarındaki faaliyetleri halkın güçlü iradesinin, yüksek maneviyatının ve vatanseverlik ruhunun parlak bir ifadesidir.

Kaynakça

- 1.Özbekistan halkının İkinci Dünya Savaşı zaferine katkısı. İstatistik derlemesi. – Taşkent: “Fan”, 2019. – s. 48.
2. Ziyayeva D. Özbekistan Tarihi (1917–1991 yılları). – Taşkent: “Noshir”, 2018. – s. 360.
3. Rahimov R.R. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Özbekistan ekonomisi ve sosyal hayatı. – Taşkent: “Akademiya”, 2010. – s. 92.

4. Özbekistan'ın Yeni Tarihi. İkinci kitap: Özbekistan Sovyet sömürgeciliği döneminde. – Taşkent: “Sharq”, 2000. – s. 442.

5. Özbekistan halkının İkinci Dünya Savaşı zaferine katkısı. – Taşkent: “O‘zbekiston”, 2020. – s. 162.

6. Мадрахимова Д. Ўзбекистон хотин-қизларининг Улуғ Ватан уруши йилларидаги меҳнат ва ҳарбий жасоратлари. – Тошкент: Фан, 1981. Б.18-19

7. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-ayollarining-ikkinchi-jahon-urushi-frontlaridagi-faoliyati>

8. https://uza.uz/uz/posts/front-ortida-matonat-va-jasorat-korsatgan-ozbek-ayollari_382676

